

Anja Nikolić-Hoyt

U POZADINI RJEČNIKA¹

dr. sc. Anja Nikolić-Hoyt, Zavod za lingvistička istraživanja HAZU, izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'374
811.163.42-05 Benešić, J.

U radu se uz navođenje niza primjera iz Benešićeva Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića promišlja uloga rječnika kao društveno-povijesnoga svjedočanstva vremena u kojem je nastao, odnosno dokumenta iz kojeg se mogu iščitavati informacije, pozadinske ili pak eksplicitno iskazane, o obrascima mišljenja i djelovanja određene društvene zajednice.

Ključne riječi: *leksikografija i leksikologija; Rječnik hrvatskoga književnoga jezika; Julije Benešić*

1.

Ta, znamo i moramo znati, da je današnji oblik ove materije ... imao svoj početak.
(Gjalski)

Svaki rječnik uspostavlja specifičan odnos prema stvarnosti i sa stvarnošću iz koje je proizašao i koju odražava. Zbog toga je svaki rječnik društveno-povijesno svjedočanstvo vremena u kojem je nastao, svojevrsan dokument iz kojeg se mogu iščitavati informacije o obrascima mišljenja i djelovanja određene društvene zajednice. Svaki je rječnik, posebice donedavno prevladavajući *autorski* rječnici, također i izraz *osjećaja i misli* samih sastavljača, čije su spoznaje, iako uronjene u širi društveni okvir i, u skladu s time, pod utjecajem društvenoga ideološkog filtra, istodobno prelomljene kroz ideološki filter njihovih pojedinačnih iskustava.

Socio-historijski kontekst iz kojega nastaje neki rječnik ogleda se u različitim sastavnicama rječničkoga teksta i na različite načine. S jedne strane, o njemu zapravo

¹ Znatno kraća verzija ovoga teksta izložena je na međunarodnome znanstvenom skupu „Svjetovi Dubravka Škiljana” 27. studenoga 2009. godine.

sasvim eksplicitno svjedoči sam izbor riječi koje u rječniku imaju status natukničkog članka. Sve su takve riječi iz nekog razloga – jer izvan korpusnog pristupa u leksikografiji, premda i u njemu iako u znatno manjoj mjeri, moramo pretpostaviti postojanje posebnih, nerijetko i nejezičnih razloga, opravdanja za odabir lijeve strane rječnika – izdvojene kao važne, potrebne i relevantne. Drugi, često sasvim eksplicitan pokazatelj autorova stava, ali i sklonosti društva, sadržan je u definicijama. U suvremenijim pak rječnicima izvanjezične informacije komuniciraju se i pomoću niza uporabnih i stilskih odrednica koje, iako podložne relativiziranju u vremenu i prostoru, upućuju na *pravilan* položaj riječi u sustavu jezika. Konačno, iz perspektive suvremenih jezičnih odnosa informacije o navikama i običajima, jezičnim i drugim, određene jezično-društvene zajednice to su vidljivije što je rječnik stariji, odnosno udaljeniji od aktualnih jezičnih i nejezičnih konstelacija.

2. Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića

Benešićev *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* – objavljen u dvanaest svezaka zaključno sa slovom R (**PROTIVAN-RZATI**) od 1985. do 1990. godine, tridesetak godina nakon autorove smrti – utemeljen je na citatnim potvrđama iz djela 107 znamenitih hrvatskih pisaca koji su stvarali tijekom burnoga jednostoljetnog razdoblja od sredine 19. do sredine 20. stoljeća (najstariji među njima Antun Mihanović, najmlađi pak Ivan Goran Kovačić). Nastao prema zamisli ondašnjega potpredsjednika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, akademika Miroslava Krleže, *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* trebao je biti zamjenom Broz-Ivekovićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* iz 1901. godine, koji je bio ne samo davno rasprodan, već i zastario. Štoviše, utemeljen na folklornoj baštini koju su prikupili Vuk Karadžić i Đuro Daničić taj je rječnik nudio krnju sliku o leksiku hrvatskoga jezika, koju je, dakle, trebalo dopuniti, poglavito novom (književnom) frazeologijom. Ukazujući na nedostatke *Rječnika* Franje Ivekovića i Ivana Broza, koji je, naime, u skladu s prevladavajućom književnojezičnom koncepcijom hrvatskih vukovaca u velikoj mjeri zanemarivao hrvatsku jezičnu i književnu tradiciju, Nikola Andrić je 1911. godine u djelu *Branič jezika hrvatskoga* upozoravao:

I ništa nije tako bolno, nego prevrtati po Broz-Ivekovićevu rječniku, tražeći našu autohtonu riječ [...] Leksikografi naime nisu imali petlje (kuraže), da je zapišu, jer je – nema Karadžić (Andrić 1911: 20).

I drugi su hrvatski jezikoslovci poput Vatroslava Jagića i Antuna Radića izražavali nezadovoljstvo zbog odsustva niza riječi iz hrvatske jezične prošlosti i tadašnje hrvatske književnosti u *Rječniku hrvatskoga jezika*. Međutim, vrijeme o kojemu govorimo bilo je burno, prožeto previranjima i nerijetko oprečnim stavovima. Tako je upravo Nikola Andrić pod utjecajem rastuće ideje o hrvatsko-srpskome jezičnom jedinstvu 1919. godine na glavnoj skupštini Društva hrvatskih književnika održao predavanje pod naslovom *Jedan narod treba i jednu književnost da ima*. S druge strane, ranih je tridesetih

godina upozoravao na štetan utjecaj *beogradizama*, te je u nastavku svoga djelovanja i opet zagovarao i isticao hrvatske jezične posebnosti.

Odražavajući znanje jezika i svijeta toga prevratnog vremena Benešićev *Rječnik*, kao što ćemo nastojati pokazati, predstavlja iznimno vrijedan spomenik i svjedočanstvo povijesnih obrazaca mišljenja i djelovanja. Naime, zahvaljujući dosljedno provedenu nastojanju da:

... dade sliku književnog jezika, kojim su pisali hrvatski književnici od vremena ilirskog pokreta (1835.) do početka drugog svjetskog rata, okruglo: u vremenu od jedne stotine godina, i to citatima uz svaku riječ, kako je ta riječ iznesena u književnim djelima hrvatskih pjesnika i beletrista (Benešić 1985: XVII)

Benešić je, i bez kakvih normativnih pretenzija koje bi ograničavale mogućnost ekscerpiranja citata iz potencijalno *neprikladnih* izvora sastavio pravi nenormativni deskriptivni rječnik koji je bilježio zatečeno stanje, odnosno citate prema tome kako su bili zapisani, odnosno objavljeni.² U Predgovoru koji je napisao neposredno pred dovršenjem (i predajom) slova A i B Benešić je 1951. godine na više mjesta iznio svoje jasno formulirane postavke:

Rječnik književnog jezika je informativan (dakle nije normativan). Takav je ovaj rječnik, koji ja obrađujem i uređujem. Tu se u citatima iznose one riječi, kojima se služe naši književnici u prošlih sto godina, sa zastarjelostima izraza i oblika, riječi izumrle i nove. Tu nema uputa i pravila, kako treba književnici da danas ispravno pišu, nego se daju poučni primjeri, kako se do danas pisalo (Benešić 1985: XXV).

Je li ovo rječnik savršenog hrvatskog književnog jezika? Ne, nije. U ovom će Rječniku čitalac naći sliku razvitka hrvatskog književnog jezika u prošlih sto godina. Pozorni će čitalac ovdje iznesenih primjera književnog izraza u prošlih sto godina moći pratiti borbu nekih pisaca s jezikom, počevši od Vraza i od prvog našeg jačeg pripovjedača, Mirka Bogovića, koji se kao Varaždinac, kajkavac, služi Vukovim Srpskim rječnikom, sve do Augusta Šenoae, koji je stvorio hrvatski pripovjedački jezik i našao snažnu riječ na pravom mjestu (Benešić 1985: XVII).

Razdoblje na koje se odnosi građa Benešićeva *Rječnika* zanimljivo je iz više razloga. Prije svega, riječ je o vremenu koje karakteriziraju značajne promjene, te usustavljanje i ustaljivanje novoštokavskoga standardnog jezika. To, između ostalog, znači da je iz Benešićeva *Rječnika* moguće iščitavati informacije o različitim jezičnim i nejezičnim težnjama u povijesti hrvatskoga jezika, njegovoj samobitnosti ali i zajedničkoj prošlosti u zajednici sa srpskim jezikom. Nadalje, uzimajući u obzir činjenicu da Benešićeva građa dopire do sredine 20. stoljeća, dakle do uspostavljanja socijalizma, moguće je uz pomoć Benešićeva *Rječnika* i u njemu sačuvane književne ostavštine hrvatskih pisaca pokušati

² Naime, poznato je da su redaktori često ispravljali, skraćivali, prekrajali jezik rukopisa koje su pripremali za objavljivanje, posebice beletristiku izdanja Matice hrvatske osamdesetih (a i kasnijih) godina, koja je tada bila gotovo jedini izdavač izvornih hrvatskih djela.

utvrditi kakve je leksičke promjene pretrpio hrvatski književni jezik tijekom socijalističkoga režima, odnosno do njegova sloma devedesetih godina prošloga stoljeća, odnosno koje su riječi nakon 1940. godine postale nepoćudne, zastarjele ili zbog čega stilski obilježene (Pranjeković 2004:71). A također je moguće do određene mjere rasvijetliti i promjene koje su se događale u leksiku u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Treba, ipak, naglasiti da je ovaj rad tek pokušaj sagledavanja nekih (izvanjezičnih) povijesnih i socijalnih dimenzija u pozadini Benešićeva književnojezičnog *Rječnika*, a nipošto njegova radikalna, sveobuhvatna analiza.³

2.1. Uloga Benešićeva Rječnika u osvjetljavanju pojma *endehaizma*

Pomnim izučavanjem sadržaja Benešićeva *Rječnika*, odnosno u njemu sadržana jezika kojim su pisali znameniti hrvatski pisci od sredine 19. do sredine 20. stoljeća, bistri se nekoliko važnih spoznaja. S jedne strane, Benešićev *Rječnik* pokazuje da je piscima toga razdoblja uobičajeno rabiti riječi kao što su: *brzovlak*, *ophodnja*, *pobočnik*, *prijavak*, *pričuva*, *priopćiti*, *vojarna*, *zemljovid* i druge. Kao što potvrđuju sljedeći primjeri, većina je tih riječi starijega postanja, u upotrebi već krajem 19. stoljeća, dakle znatno prije vremena u kojem je nastala Nezavisna Država Hrvatska. Evo nekoliko primjera.⁴

br̃zójāv,

1. f., *brza vijest*.

Al' eto jim poglavara harna što kneževe donije brzovjavi⁵ (*Martić, Osvetnici V, 1881, 33*).

2. m., *telegraf, telegram*.

To je bilo u noći kad je došao taj brzovjav (*Martić, Zapamćenja, 1906, 88*). – Znete l', što je brzovjav? (*Šenoa, Pjesme, 1933, 444*). – Istom sad je Pavao mogao nešto pozornije pratiti zabavu svojih suputnika, koja se je glavno kretala u razmatranjima o željeznici i o brzovjavu, o silnim promjenama, što će od toga nastati (*Gjalski, Za materinsku riječ, 1906, 196*). – Gotovo u isti čas dođe glasonoša i predade brzovjav (*J. Kozarac, Mrtvi kapitali, 1890, 105*)⁶. – Što je nama brzovjav, to njima bubanj (*F. Mažuranić, Od zore do mraka,*

³ O leksičkim slojevitostima u Benešićevu djelu, tijesno povezanima sa *zemljopisnim, političkim, pravnim i etnografskim mijenama tijekom burnoga jedinstoljetnog razdoblja na hrvatskome jezičnom prostoru* (Kuna 2004:101).

⁴ Premda je nakon književno-jezičnih prijepora među recenzentima Benešićeva rukopisa 1954. godine (Blaž Jurišić i Mate Hraste u ime filologa, te Dobriša Cesarić, Ivan Dončević i Gustav Krklec kao književnici) prevladalo mišljenje recenzentata-književnika prema kojemu se uz citatne potvrde radi uštede prostora u Rječniku navodi samo prezime autora, dok se podaci o djelu (naslov, godina izdanja, broj stranice) ne navode, u radu na dovršavanju Benešićeva rječnika (S-Ž) s kojim smo započeli sredinom 2008. godine primjenjuju se nova načela. Naime, uz svaku se citatnu potvrdu navode potpuni podaci o izvoru koji, dakle, nisu navedeni u dosad objavljenim svescima (A-RZATI), ali se mogu pronaći u građi te uskladiti s izvornim zapisom, dakako izuzev građe onih slova koja nedostaju.

⁵ U izvorniku: Što kneževe donie' brzovjavi.

⁶ U izvorniku: Skoro u isti čas dodje glasonoša i predade brzovjav ...

1927, 147). – Što bi dlanom o dlan udario, raznese se kao brzojavom selom vijest: Umro Kuzma⁷ (*Tordinac, Odabrane crtice i pripoviesti, 1890, 15*). – U ljetnom semestru druge godine dobije brzojav, da je otac na umoru, otputuje smjesta i stigne na pokop⁸ (*Nehajev, Pripoviesti, 1944, 31*). – Kuhar je rekao da kuhaju zelje, onda valjda [nema] ni brzojava (*Krleža, Hrvatski bog Mars, 1933, 66*).

břzovlak, m., brzi vlak, brzovoz.

Brzovlak se zadržao na zadnjoj mađarskoj postaji⁹ (*Gjalski, Male pripoviesti, Zagreb 1894, 152*). – Na postaji srazila se dva vlaka. Brzovlak najurio na teretna kola *Nehajev, Pripoviesti, 1944, 102*). – Hotel je spavao i putnici posljednjeg noćnog brzovlaka umirili se po svojim sobama kao po kajitama parobroda (*Krleža, Hiljadu i jedna smrt, 1933, 68*). – Možda koji od gospode zna, kad polazi brzovlak prema Rijeci? (*Cesarec, Careva kraljevina, 1925, 366*). – Ali brzovlak neumoljivo juri sopćuci i titnjeći svojom blistavom hladnom prugom¹⁰ (*Batušić, Na dragom tragu, 1932, 93*).¹¹

òphodnja, f., obilaženje (u Velikanovića), patrola (u Bega).

U šest sati izjutra, pošto su i mljekarice završile svoju ophodnju, bio je već sav grad obaviješten o zabuni gospođe Dese (*Velikanović*). – Žandarska ophodnja sa redarstvenicima obilazila je cijela dva dana po selu, bilježila i pobirala ljetinu (*Bega*).¹²

òporba, f., opozicija.

Takovi ljudi ne mogu biti u volji onima na kormilu... I oporba ih odbija od sebe (*Tomić*). – Oporba će naša biti možna, samo jednom dok postane složna i prestane međ sobom se klati (*Ciraki*). – Zato je i bila oporba i mržnja u gradu proti sablji to veća, što se jače nadimala ta sablja, da istakne svoju moć (*Novak*). – Hrvatska je oporba porasla pa će križat sad račune naše (*Harambašić*). – Prava oporba, korisna i potrebna, mora da ima pred očima najplemenitije ciljeve i nakane (*Osman-Aziz*). – O lijevoj strani stola sakupila se uz Ivana Kaštelanovića četa oporbe (*Nehajev*).¹³

⁷ U izvorniku: ... raznese se kao brzojavom selom viest: „umro Kuzma!”

⁸ U izvorniku: ... otputuje smjesta i stigne na pokop.

⁹ U izvorniku: ... na zadnjoj magjarskoj postaji ...

¹⁰ U izvorniku: ... sopćuci i tutnjeći ...

¹¹ Sve su citatne potvrde preuzete iz dvanaest objavljenih svezaka Benešićeva Rječnika, premda obiluju greškama u odnosu na izvorni zapis, kao što potvrđuju prethodne bilješke. Osim toga, iako je Benešić u svome Predgovoru insistirao na kronološkome usustavljanju potvrda, vidljivo je da taj princip u samome Rječniku nije bio dosljedno proveden. Naime, kao što svjedoče neki primjeri nerijetko upravo mlađe potvrde prethode starijima, umjesto obratno.

¹² Budući da slovo O (uz slova L, LJ, M, N, NJ, P) nedostaje u građi objavljenih slova, nije moguće dopuniti podatke o izvorima, među kojima je godina izdanja za ovdje citirane primjere posebno važna. Vjerujemo da je ipak dostatno naglasiti da su za potrebe ovoga Rječnika ekscerpirana djela Marina Bega iz 1916. i 1917. godine, a od Ise Velikanovića ukupno 26 djela u rasponu od 1892. do 1940. godine.

¹³ Ni za ove primjere nema potpunih bibliografskih podataka. Korisno je ipak naglasiti da gotovo sva djela iz kojih su ekscerpirani ovi primjeri potječu s kraja 19. i početka 20. stoljeća.

pòbočnik, m., *ađutant*.

... pođe s njima pobočnik Hadži Lojin (*Martić*) – ... zovne skupštinu (1842.) i ta lijepo [...] reče, da ona Mihajla više neće, nego njegova mladoga pobočnika, to Aleksandra sina Karađorđeva (*Pavlinović*). – Čim je biskup, praćen banom i vicebanom, ter svojim kanonikom pobočnikom, stupio u prvu sobu, ustadoše gospođe sa svojih mjesta (*Tomić*). – Na čelu čete jašio mrka lica pukovnik Abel Galant, do njega s lijeva njegov pobočnik (*Becić*). – Dva su pobočnika bila zaposlena s uvađanjem posjetnika pred bana (*Gjalski*). – ... otišao sam u vojničku akademiju. Brzo postadoh ritmajstor i pobočnik (*Matoš*). – Za njima jaše pobočnik vođin, a u ruci mu sijeva gola sablja (*Šimunović*). – ... u onom krugu biskupa i predsjednika banskih stolova, krilnih pobočnika, vrhovnih mešetara [...] sjedio je i veliki župan Silvije Liepach Kostanjevečki (*Krleža*).¹⁴

pričuva, f., *rezerva*.

Neki poručnik u pričuvi izgrdio me je jednom u Ilici (*Kumičić*)¹⁵ – ... svaka ima po jednog ili dva odabranika u pričuvi (*J. Kozarac*). – Imao je on za svako svoje djelo u pričuvi po koje gotovo opravdanje (*Car Emin*). – ... na dimnjacima lađa su kapice: dakle doknadna pričuva (*Horvat-Kiš*). – Kad je došao do položaja, gdje su bile pričuve, odvedoše ga pukovniku, kojemu je razložio, po što je došao amo (*Krnic*). – Nemam u sebi pričuva za nova razočaranja (*Ujević*). – On je precizno predviđao taj udar i zato je još prošlu noć podupro čitav postav dvostrukim topničkim pričuvama (*Krleža*).

prijavak, *raport*.

Gospodin satnik, zapovjednik moje satnije, govorio je sa mnom tek na prijavku i onda, kad me je trebalo izgrditi (*Galović*)¹⁶. – Neka ga vode na prijavak, neka ga bace u špange, neka ga objese, svejedno je. Ali njemu je dosta; on ovako više ne može niti neće (*Krleža*).

priopćiti, *obznaniti, saopćiti*.

On je mene putem sustigao, te mi kaza, što priopćih vama (*Bogović*) – Poslije toga razgovora ode barun u Kornelijinu sobu, te joj nježnim načinom priopći grofovu namjeru (*Becić*). – Kad je Lešić tu svoju nakanu Anki priopćio, pala mu je prvi put oko vrata i prvi put ga rosnih očiju poljubila (*J. Kozarac*).¹⁷

vòjarna, *kasarna*.

Uto dođoše do velike, žuto okrečene zgrade: bila to vojarna (*J. Kozarac, Izabrane pripovijetke, 1919, 151*). – Vojarna je pomalo pustjela¹⁸ (*Turić, Igra životom, 1909, 60*). –

¹⁴ Izuzev Krleže svi su autori ovdje navedenih citata živjeli i djelovali do 1935. godine. Najstarije potvrde iz Martićeva, Pavlinovićeve, Tomićeva i Becićeva djela datiraju u kraj 19. i početak 20. stoljeća.

¹⁵ Najstarija potvrda u Rječniku potječe iz Kumičićeva djela od kojih su sva među ekscerpiranima objavljena posthumno, od 1905. do 1923. godine.

¹⁶ Fran Galović (1887 – 1914).

¹⁷ Među citiranim djelima Bogovićeve pripadaju 19. stoljeću, Becićeva također, a Kozarčeva prijelazu dvaju stoljeća.

¹⁸ U izvorniku: Vojarna je po malo pustjela.

... zamalo će panduri i špijuni zaredati od tvrđe do tvrđe, od vojarne do vojarne, pa će mnogo srce zakucati življe, jer tko je pred onima nevin¹⁹ (*Lovinac, Purpurne noći, 1914, 107*). – ... mimo golemih vojarnica prođoh²⁰ (*Horvat-Kiš, Istarski puti, 1919, 175*). – ... jutros naravno zakasnio u vojarnu i sav zadihan i znojan jedva stigao satniju kod vodovoda (*Krleža, Hrvatski bog Mars, 1933, 57*).

zěmljovíd, zemljopisna karta.

Od novijih učila imadu dva velika zemljovida, scot (računalo) i prirodopisne slike²¹ (*Jurković, Sabrane pripoviesti I, 1880, 101*). – Na stijeni vise dva ogromna i posve požutjela zemljovida: jedan Evrope s Azijom i sa sjevernom Afrikom, a drugi varaždinske županije²² (*Gjalski, Pod starimi krovovi, 1886, 42*).

Nabrojani primjeri potvrđuju da spomenute riječi nisu nastale u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, već su se tada aktivno rabile kao oživljene riječi, odnosno *oživljenice*. Riječ je, dakle, o leksemima koji su se iz pasivnoga leksika – u kojem su zahvaljujući unitarističkom jezičnom planiranju i težnjama ka oblikovanju „zajedničkoga jezika” u vremenu između dvaju svjetskih ratova živjeli na marginama javne jezične porabe – vratili u aktivni i postali dijelom službene jezične prakse. Ostavljajući po strani iscrpniju analizu leksika hrvatskoga jezika u NDH, o kojem danas postoji cjelovita monografija (Samardžija 2008), valja uočiti da Benešićev *Rječnik* otvara mogućnost potpunijega sagledavanja *endehaizama*, odnosno *ustaških riječi*, te općenito leksičkih promjena koje su bile dijelom jezično-političke prakse u NDH. Naime, uz tvorbu novih leksema, primjerice *izostavnik, munjovoz, slikokaz, udobstvo, voznica* i druge, te doslovnih prevedenica pretežno njemačkih leksičkih predložaka kao što su *krugoval, cestovna željeznica, dalekopisni stroj* (Samardžija 2008:74-78) – kojih u Benešića nema – najveći broj „novih” riječi u leksiku NDH nastao je oživljavanjem leksema iz pasivnoga leksika, potvrđenih u djelima hrvatskih pisaca 19. i ranoga 20. stoljeća. Dakako, kao neiscrpna i neiscrpna vrela leksičkoga blaga pojavljuju se tada i znamenita leksikografska ostvarenja 19. stoljeća, dakle rječnici Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića, Bogoslava Šuleka i Dragutina Antuna Parčića. Premda ne smijemo zanemariti njegove slabosti i nedostatke, koji se, prije svega, odnose na nedosljednost i nesustavnost leksikografske obrade, Benešićev *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* možemo smatrati iznimno vrijednim svjedočanstvom hrvatskoga leksika na prijelazu stoljeća, iako će njegovi pravi dosezi postati vidljiviji i prepoznatljiviji u većem dijelu naše društvene svijesti tek nakon objavljivanja novih svezaka, dakle od slova S nadalje.

¹⁹ U izvorniku: ... će panduri i špijuni zaredati od tvrđe do tvrđe ...

²⁰ U izvorniku: ... mimo golemih vojarnica uz obalu prodjoh ...

²¹ U izvorniku: Od novijih vladom darovanih imaju dva velika zemljovida ...

²² U izvorniku: ... da na stijeni vise dva ogromna posve požutjela zemljovida ...

2.2. Iz Benešićeva *Rječnika* o zajedničkoj prošlosti hrvatskoga i srpskoga jezika

S druge strane, građa Benešićeva *Rječnika* svjedoči također o tome da su hrvatski pisci spomenutoga razdoblja upotrebljavali i riječi poput:

angažovati, *obvezati*, *uzeti u službu*.

... jer kako je ona angažovana kao primadona, može uprava od nje punim pravom zahtijevati, da pjeva (*Šenoa, Kazališna izvješća I, 1934, 204*). – Pokloni se pred barunicom i umoli za ples. Ona ga odbije, veleći, da je angažovana, a vatrenim očima pozivaše prema Narančiću, koji se je već sasvim približio²³ (*Gjalski, U noći, 1913, 107*). – Ode u Ronacherov varijete i angažuje dvije najljepše dame. Prospu se konjaci, malaga i šampanjac²⁴ (*Matoš, Iverje, 1899, 140*).

bitisati, *postojati*.

Tako kažu, bilo i bitisalo²⁵ (*Stojanović, Pučke pripoviedke i pjesme, 1867, 52*). – Bilo i bitisalo, to jest, ne ima ga više²⁶ (*Veber-Tkalčević, Listovi, 1861, 62*). – Ne vjerujete, da bitiše Bog?²⁷ (*Kovačić, Sabrane pripovijesti, 1910, 43*). – U gromova buci, u bljesku mačeva lažna će sloboda bitisati prestat²⁸ (*Hranilović, Izabrane pjesme, 1893, 62*). – Kad ih vidiš, sjetiš se, da bitišu (*Draženić, Povjest jednoga vjenčanja, 1901, 17*). – Još Hrvatska Vela živi i bitiše²⁹ (*Harambašić, Lirika I, 1942, 182*). – Kraj ceste sjede knezovi i vojvode, pored grabe kraljevski slijepci sa mjesečinastim čelom i bogovskim bradama, pričajući o onome, što je nekad bilo i bitisalo³⁰ (*Matoš, Naši ljudi i krajevi, 1937, 6*). – Za nekoliko sati može planuti rat, rat do istrebljenja svega, što diše i bitiše³¹ (*Hanžeković, Gospodin čovjek, 1932, 187*). – Pristupit će zdušna hrpa učenika da sahrane miris što već ne bitiše³² (*Ujević, Ojađeno zvono, 1933, 70*). – Sve one milijarde parasita, što na stablu bitišu, ne mogu da uspore i zaustave rastenja³³ (*Krleža, Eppur si muove, 1938, 9*).

bùvara, f., v. *buhara*.

Savladađ ga teškom mukom, metnu ga u gvožđe i bace u buvaru (*Tomić, Kapetanova kći, 1935, 265*). – Nemaju oni, kao on, da plate, a u buvaru im se neće³⁴ (*Cepelić, Malo šale – nešto zbilje, 1936, 221*).

²³ U izvorniku: ... pokloni se pred barunicom i umoli za ples. [...] a vatrenim očima poziraše prema Narančiću ...

²⁴ U izvorniku: Ode u Ronacherov varijete ...

²⁵ U izvorniku: Tako kažu bilo i bitisalo.

²⁶ U izvorniku: [...] neima ga više.

²⁷ U izvorniku: Ne vjerujete, da bitiše bog?

²⁸ U izvorniku: [...] u bljesku mačeva ...

²⁹ U izvorniku: Još Hrvatska Vela živi i bitiše.

³⁰ U izvorniku: ... kraj ceste sjede knezovi i vojvode u prnjama zlatnim i skrletnim, pored grabe sjede kraljevski slijepci [...] pričajući o onome što je nekad bilo i bitisalo.

³¹ U izvorniku: Rat između Istoka i Zapada, između Evrope i Amerike, između evropskih država, rat čovjeka proti čovjeku, rat naroda proti narodu, rat do istrijebljenja svega što diše i bitiše!

³² U izvorniku: ... pristupit će zdušne hrpe učenika da sahrane miris što već ne bitiše;

³³ U izvorniku: ... te sve one milijarde parasita što na stablu bitišu ne mogu da uspore i zaustave rastenja.

³⁴ U izvorniku: Nemaju oni kao on da plate, a u buvaru im se ne će!

ćutati, šutjeti.

... nestade vedrine ... svi ćutali smo³⁵ (*Begović, Vrelo, 1912, 84*). – Tišina je ćutala tako strahovito i sva se okolina tako čudesno ukočila³⁶ (*Kolar, Nasmijane pripovijesti, 1917, 118*). – Kestenova krošnje – kraj prašnoga puta. I ravnica plava, što svečano ćuta³⁷ (*Krleža, Simfonije, 1933, 34*). – Huso je ukočen, stegnutih usana ćutao, ćutao kao hrid³⁸ (*Cesarec, Zlatni mladić i njegove žrtve, 1927, 49*).

èkser, m., čavao.

Ona drhtećijem rukama stane sada vaditi ekser po ekser, čiviju po čiviju³⁹ (*Botić, Dilber Hasan, 1949, 221*). – Evo, ovaj (plakat) je pribit samo jednim ekserom, pa ga neće vetar skinuti! – puhao je od ljutine narednik⁴⁰ (*Goran, Dani gnjeva, 1936, 104*).

fišovati, puniti.

Spremila ti teta pileću čorbu, fišovane palačinke, pasulj sa šniclama, pečenu pačicu i jagodice s kajmakom, jer mi je Rezika pisala, da ti je to „lajbšpajz“⁴¹ (*Matoš, Novo iverje, 1900, 9*).

hãos, m., zbrka, metež.

Dužnost je nadalje budućega odbora ... koji će se uopće brinuti, da ne čujemo više onoga babilonskoga jezičnoga haosa, što nas udarao na muke pod upravom pokojnog artističkog ravnatelja⁴² (*Šenoa, Feljtoni i rasprave, 1932, 189*). – Zaludu Buddha, Hristos, Mahler i Skrjabin, nas haos melje, lud, strašan i vječit⁴³ (*Krleža, Knjiga lirike, 1932, 99*).

parče, n., malen komad nečega.

...okosnica posljednje guske sa gdjekojim još parčetom mesa oko kičme (*Jurković*). – Svaki zalogaj, svako parče hljeba, imadaše svoju točnu tanku mjeru (*Gjalski*). – Onda je ukrstaro Istrom, tražeći pomoći za otkup onog parčeta djedovine svoje (*Car Emin*). – Eto i on je došao amo po parče osjećaja, po parče života (*Horvat-Kiš*). – A Boga ljubiti je dobro, jer tko njega ljubi i njega se boji, toga i Bog ljubi i daje mu dobro srce i parče sreće (*Krnic*). – ...i dijete bi privinula na grudi, da mu zatim dade komad proje, a kadikad i parče slanine (*Hanžeković*). – Ko parče svrgnute noći o vratu mi zvono visi (*Polić*). – Kažem ti, družo, da sam sav bio njezin, sav do najmanjeg parčeta (*Muradbegović*).

praotadžbina, f., pradomovina.

Oh, koju srodna mene duša zove? Praotadžbina koja srce mami u postojbine blažene i nove? (*Tresić-Pavičić*).

³⁵ U izvorniku: Za čas nestade vedrine [...] Svi ćutali smo.

³⁶ U izvorniku: ... i sva se okolica tako čudesno ukočila.

³⁷ U izvorniku: Kestenova krošnje – kraj prašnoga puta, i ravnica plava, što svečano ćuta;

³⁸ U izvorniku: Huso je, ukočen, stegnutih usana ćutao, ćutao kao hrid.

³⁹ U izvorniku: ... a ona drhtećijem rukama stane sada vaditi ekser (čavao) po ekser, čiviju po čiviju.

⁴⁰ U izvorniku: Evo, ovaj je pribit samo jednim ekserom, pa ga ne će vetar skinuti! ...

⁴¹ U izvorniku: Spremila ti teta pileću čorbu, [...] pečenu patčicu i jagodice sa kajmakom ...

⁴² U izvorniku: ... što nas je udarao na muke ...

⁴³ U izvorniku: ... i Skrjabin. Nas Haos melje lud, strašan i vječit.

preduzeti, poduzeti, odlučiti.

Preduze si poći doduše dalje svojim putem, al kraj svega toga ipak i dalje izdaleka bditu nad sudbinom izgubljenoga prijatelja (*Becić*). – Ona si je stoput preduzela da će ju hladno promotriti, kao da joj nije mati (*J. Kozarac*).⁴⁴

Poznato je da su brojni hrvatski književnici, među kojima i Niko Bartulović, August Cesarec, Dobriša Cesarić, Josip Kosor, Miroslav Krleža, Gustav Krklec, Ivan Krnic, Antun Gustav Matoš, Antun Branko Šimić, Tin Ujević i drugi, svi redom pisci čija su djela poslužila kao vrela iz kojih su ekscerpirani citati za Benešićev *Rječnik*, (jedno vrijeme) pisali ekavicom i rabili niz, po suvremenim stavovima prema leksiku dvaju jezika, srpskih riječi. Naime, nijednu od nabrojenih riječi današnji hrvatski rječnici ne bilježe ili ih, ali samo manji broj među navedenima, upućuju na drugu, pravilnu riječ. Na primjer, u Šonjinu *Rječniku hrvatskoga jezika ćútati* → šutjeti, **èkser** → čavao, **párče** → komadić, → komad **1, 2**. Međutim, takve danas nestandardne riječi nalazimo u Brodnjakovu *Razlikovnom rječniku srpskog i hrvatskog jezika* pod nadсловnom brojčanom oznakom **1** u značenju: „Srpska riječ odnosno riječ tipičnija za srpski nego za hrvatski jezik zabilježena u djelima starijih hrvatskih pisaca, prema *Rječniku hrvatskog književnog jezika* što ga je (uključivo do slova R) sastavio Julije Benešić, a koji obuhvaća razdoblje od narodnog preporoda do kraja drugoga svjetskog rata”.⁴⁵

Kao što je već bilo rečeno, povijest hrvatskoga jezika s kraja 19. i početka 20. stoljeća – razdoblje kojemu je posvećen i Benešićev *Rječnik* – burna je, obilježena brojnim previranjima. Tada, naime prestaje djelovanje filoloških škola (zagrebačke, riječke i zadarskoga jezično-kulturnog kruga), a sve više dolazi do izražaja *štokavski purizam*, odnosno ideje što su ih zastupali Đuro Daničić i hrvatski vukovci (Vince 1978/79:77). Štoviše, za utvrđivanje hrvatskoga jezičnog standarda u posljednjem stadiju njegova oblikovanja presudnu su ulogu imali upravo Karadžićev i Daničićev korpus, dok je (izvorno) hrvatska jezična i književna tradicija bila u većoj mjeri zanemarena. Ideje hrvatskih vukovaca bitno će utjecati na službenu (unitarnu) jugoslavensku jezičnu politiku koja je inspirirala mnoge hrvatske književnike između početka prvoga svjetskog rata i kraja dvadesetih godina 20. stoljeća da rabe ekavicu kao svoj književni izraz. Ipak, najjači zamah pisanja ekavicom pada u prve godine nove južnoslavenske države koja se mnogima u Hrvatskoj činila ostvarenjem željkovanoga političkog sna (Samardžija 2004: 166). Ne ulazeći dublje u problematiku koja zbog svoje složenosti i osjetljivosti iziskuje znatno više prostora, a dijelom sasvim sigurno nadilazi okvire ovoga rada, treba na kraju istaknuti da je Benešić, sukladno svome *korpusnom pristupu* po kojemu se sva rješenja u *Rječniku* temelje na citatnim glosama, ostavljao ikavizme, ekavizme, ijekavizme onakvima, kakvi su se javljali u pisanoj (štampanoj) riječi (Benešić 1985: XXXII). Sažimajući Benešićev odnos prema korpusu Josip Hamm, priređivač i urednik njegova *Rječnika*, napisao je:

⁴⁴ Kao što je već bilo rečeno, bibliografski podaci uz citatne potvrde za riječi koje počinju slovom P izostaju jer nam građa toga slova, uz još neka druga, nedostaje.

⁴⁵ Iz Objašnjenja brojčanih simbola s unutarnje strane Brodnjakova *Rječnika*.

Benešićevu Rječniku nije svrha da uskrisuje neke oblike ili značenja koja su u hrvatskoj književnosti postojala do našega vremena a sada se u standardnom jeziku ne upotrebljavaju, ili da odvaja ono što je hrvatsko od onoga što je srpsko. Arhaiziranju u jeziku on ni za života nije bio sklon, isto tako ni novotvorinama (osobito ne endehazijskima). U našim međunacionalnim odnosima on se držao Đure Daničića, koji je – kao tajnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti – za naš zajednički jezik uveo naziv „hrvatski ili srpski”, i to je tada značilo, tko se osjeća Hrvatom neka svoj jezik zove hrvatskim, a tko se osjeća Srbinom, neka ga zove srpskim (Benešić 1985: XXXII).

2.3. Benešićev Rječnik: prije i poslije socijalizma

Napokon, budući da odražava predsocijalističko razdoblje u povijesti hrvatskoga jezika, Benešićev nam *Rječnik* uvelike pomaže u razotkrivanju leksičkih promjena koje su se dogodile u hrvatskom jeziku od uspostavljanja do sloma socijalističkog režima. Naime, kao posljedica izrazito konvergentnih nastojanja u vrijeme Jugoslavije, čiji počeci sežu, dakako, u posljednja desetljeća 19. stoljeća, nemalen je broj izvornih hrvatskih riječi i poraba, koje su, dakle, odlikom tradicije hrvatske književnosti i, na sreću, dijelom posvjedočene u citatnim potvrdama Benešićeva *Rječnika*, iščezao iz upotrebe. Zanimljivo je, međutim, da se među takvim nestalim riječima, u neskladu s očekivanjima prema kojima nestale riječi obično označavaju iščezle referente (imenice), odnosno napuštene radnje (glagoli), nalazi znatan broj apstraktnih imenica ili vrlo ekspresivnih pridjeva i priloga. Navodimo više takvih primjera.

bújnobójan -jna, -o, što je u bujnim bojama.

Hoće mu pokazati, koliko je blago srebrnih stuba i ograda, mozaika, ukrašenog drva i bujnoboynih slika nagomilala Venecija u Palači (*Nehajev, Vuci, 1928, 86*).

mirònosan -sna -o.⁴⁶

Oh, koliko mu kliknula u potaji duša, kad mu rekoše da će živjeti dalje. Kad je vidio, da se mironosan san spušta na vjeđe toga blijedog anđela, koj' ga je jedino vezao sa ovim svijetom (*Šenoa*). – Al bje iskra, što kadikad u prsima grije plamen onaj, gdje se pali mironosna žrtva; a bez žrtve za budućnost sva je povijest mrtva (*Kranjčević*). – Valjda je vašom baštinom i ono nešto dobrote u meni, što se poput mironosnoga ulja polako ucijedila u krv moju (*Zd. Marković*).

něboděran -rna, -o, koji dere nebo, seže do neba.

Na visoku proplanku, što se stoljetnom šumom uznosita hrašća, nebodernih jela i omorika veže o plavetno timorje veličanstvenoga Vlašića (*Hanžeković*).

⁴⁶ Natuknica **mirònosan**, kao ni neke druge natuknice u prvih dvanaest svezaka Benešićeva *Rječnika*, nije definirana. Zato se i ovdje navodi bez definicije.

nebògreban -bna, -o, nebosežan, neboderan.

Golema zgrada ... sada je sva još zagrađena nebogrebim lazilima (*Horvat-Kiš*).

nebòtičan -čna, -o, koji dotiče nebo.

Nebotični hrastovi stoje ponosito jedan do drugoga kao neka gorostasna vojska (*Tombor*). – ...korak za korakom nadvlada i nebotične vrhove (*Veber-Tkalčević*). – jedva da vidiš na nebotičnom hrastu vjevericu (*Šenoa*). – Na sjevernoj strani dizale se nebotične Alpe sa svojim snježnim glavama (*Tomčić*). – U pećini vrha nebotična kolom sjedi družba neobična (*Zahar*). – Nebotične gore, nabujale rijeke i žeđa i glad i bolesti prijeke poprečke mladiću su na put stale (*Jorgovanić*). – ...koji je svojim nebotičnim genijem zaštitio uboge i jadne životinje: vrapce i sjenice, smrzle u ljutoj studeni, konje i magarce, lipsajuće s ljudske okrutnosti naših biruša i kočijaša (*Kovačić*). – Tu je mrmorilo silnim šumom beskrajno more, tu se i plavetilo nebeskim plavio lazur, tu kao da gledaš i nebotične vrhove Alpa – i opet mili kraj ubavih nježnih okolica (*Gjalski*). – ... bijeli oblaci u nebotičnoj visini (*J. Kozarac*). – Bijela magla ubrzo se rasplina i eno nebotičnih himalajskih gora! (*Fr. Mažuranić*). – Pa onako skupa zagrljene survaše se s nebotične stijene (*Tresić-Pavičić*). – Misao na smrt tako ga poražava, da se grčevito uhvatio za krevet, jer mu se čini, kao da pada sa nebotične stijene u kostolomiju, sa oblaka u nedodiju, sa zabitne visine u zabitnu smrt (*Matoš*). – S tugom i jaukom praznih želudaca sišavši s visova nebotična krova u sumornu brigu večernjih pijaca urličemo uzbuđena slova (*Ujević*). – Na vršcima crnih nebotičnih piramida ognji gore (*Krleža*). – ... ako i nađu nebotičnu jelu, ne mogu je izvući iz šume zbog duljine, dok je ne prikrate (*Goran*).⁴⁷

bezobzircē, prilog; bezobzirno, ne osvrćući se ninašto.

Vidiš onaj šipkov grm, hajd' trči oko njega bezobzirce (*Stojanović, Slike iz života hrvatskoga naroda, 1881, 66*)⁴⁸. – Bezobzirce prejuri preko trga Tridesetnice, zađe pod kaptolska vrata i ustavi se pred zidanom kanoničkom kućom nedaleko od fratarskoga samostana⁴⁹ (*Šenoa, Seljačka buna, 1933, 22*). – On je bezobzirce i bez prestanka utjerivao subsidija za vojsku (*Tomčić, Za kralja – za dom II, 1895, 428*). – Mirka obuzeo umor i stara čamotinja, pa se bezobzirce protegnuo na divanu (*Matoš, Novo iverje, 1900, 178*). – Velikaši su i u Rimu izigravali bezobzirce jedni druge (*Nehajev, Vuci, 1928, 170*). – Pobježe uzagrapce glavom bezobzirce⁵⁰ (*Cepelić, Malo šale – nešto zbilje, 1936, 233*). – Ali on bezobzirce hiti naprijed, u propanj, sve dalje i dalje (*I. Kozarac, Izabrana djela, 1942, 95*).

⁴⁷ Zanimljivo je uočiti da je riječ **nebòtičan** živjela više od stotinu godina, od Tombora (r.1825) do Ivana Gorana Kovačića (r.1913).

⁴⁸ Među izvorima kojima se Benešić služio pri sastavljanju svoga Rječnika nalazimo i: Kušarovo *Narodno blago*, zbirke *Hrvatske narodne pjesme MH*, zbirke pjesama Luke Ilića Oriovčanina te zbirke narodnih pripovjedaka Mijata Stojanovića.

⁴⁹ U izvorniku: ... nedaleko fratarskog samostana.

⁵⁰ U izvorniku: Pobježe Švabo vučkim skokom uzagrepce glavom bezobzirce.

dněvicě, prilog; *svakoga dana*.

Nek dnevice mi mlado cvijeće nosi, nek za te moleć kip mi sveti kiti⁵¹ (*Šenoa, Pjesme, 1933, 375*). – ... morao se dnevice orijaškim naprezanjem boriti protiv zavađanja, koje je ležalo svaki čas u prilikama, što su ga okruživale⁵² (*Gjalski, U noći, 1913, 120*). – On se čudio, da nitko te izvanrednosti ne vidi, no jedini gospodin Vuković, koji mu je, dnevice, njegov brak ružičastim bojama opisivao⁵³ (*J. Kozarac, Mrtvi kapitali, 1890, 116*). – Iz Slavonije stizavaju dnevice banderiji velikaša⁵⁴ (*Nehajev, Vuci, 1928, 260*). – Pere i još stotinu drugih neizbježivih poslova obavlja dnevice⁵⁵ (*Dončević, Životopis bez svršetka, 1948, 60*).

hrlo, prilog; *brzo, žurno*.

Po tim riječima stade Uršula motriti ispod oka Madžara, koj se u prvi mah lecnuo bio, ali se brzo popravi i hrlo progovori⁵⁶ (*Šenoa, Seljačka buna, 1933, 19*). – Dvije godine su protekle sretnim mladencima, bistre kano gorski potočić, štono se tajinstvenim žuborom hrlo spušta na cvatuću livadu⁵⁷ (*Jelkin bosiljak, 1905, 155*). – Julča! Julča! – prikriča župnik, a hrlo pritrči grbušna i sitna starica sa velikim naočalima⁵⁸ (*Kovačić, U registraturi, 1911, 50*). – ... kako brodi ponesen mekanim valovima hrlo i daleko u nešta neopredjeljiva, što se ne da reći, ali je tako slatko, bajno, prelesno – ah neizrecivo!⁵⁹ (*Novak, Nikola Baretić, 1896, 19*). – Hrlo juri dan za danom (*Harambašić, Lirika II, 1943, 300*). – Hrlo su trkali vojnici, na po odjeveni (*Turić, Igra životom, 1909, 9*). – Riječi mu teku hrlo i žarko, čudan im je zvuk (*Ogrizović*)⁶⁰.

nāvalicě, prilog; *u značenjima*:

1. *mnogo*:

Prodaje tanjire, zdjele, vrče i vrčice od porculane, što se ondje navalice kupuju (*Veber-Tkalčević*).

2. *naglo*:

Letio je navalice bez obzira, da ne zakasni na vijeće i zbor (*Šenoa*).

⁵¹ U izvorniku: ... Nek za te moleć kip mi sveti kiti.

⁵² U izvorniku: ... morao se orijaškim naprezanjem boriti protiv zavađanja, ...

⁵³ U izvorniku: On se je čudio, da nitko te izvanrednosti ne vidi, no jedini gospodin Vuković, koji mu je dnevice njegov brak ružičastimi bojama opisivao.

⁵⁴ U izvorniku: ... – iz Slavonije stizavaju dnevice banderiji velikaša ...

⁵⁵ U izvorniku: ... pere i još stotinu drugih neizbježivih poslova obavlja dnevice.

⁵⁶ U izvorniku: ... koj' se je u prvi mah lecnuo bio, al' se brzo popravi i hrlo progovori.

⁵⁷ U izvorniku: Da, dvije godine su protekle sretnim mladencem ...

⁵⁸ U izvorniku: ... a hrlo potrča grbušna i sitna starica ...

⁵⁹ U izvorniku: ... kako brodi ponesen mekanim valovima njihovim hrlo i daleko u nešta neopredjeljiva, što se ne da reći, ali je tako slatko, bajno, prelesno – al neizrecivo!

⁶⁰ Među jedinicama građe koja je dostupna nije bilo listića s potvrdom iz Ogrizovićeve djela. To je i razlogom zbog kojeg nedostaju potpuni bibliografski podaci uz citirani primjer.

3. *silom*:

Starac od te tice hoće navalice da dalje govori (*Trnski*). – Druge misli slatke prošasnosti navalice momka okupiše (*Botić*). – Ne valja nikomu navalice na ruku ići, jer bi se čovjek mogao danas sutra pokajati (*J. Kozarac*).

naumice, hotimice:

Ja sam već onda kose na oči tjerao i u odijelu navalice nemaran bio, kao što sam slušao za druge velike ljude (*Jurković*). – To nije ni uljudno ni pobožno, da se navalice vrijeđa druga zapovijed božja (*Pavlinović*). – Usto se Smiljanić ugibao upravo navalice zgodama, da ju sretne (*Gjalski*).

něvid, m.1. *tmina, mrak* (u Dežmana: *sljepoća*):

...iščezavahu zrake snivane slobode u nevid (*Šenoa*). – I slijepac poče: Dopusti, svijetli kneže, da pričat idem, uz nevid što me veže (*Dežman*). – S ovom mišlju osjećao je s pravom bolju u duši, kako se u nevid rasplinjuje njegova krasna ideja (*Novak*). – Najedamput, ne zna kako, nadvila se gusta tama: nesta dragog u nevidu, osta djeva, osta sama (*Alaupović*). – Tišaju se ljudi, svijetle se gase i nestaju tiho u nevidu crnu (*Velikanović*).

2. *u frazi*: do nevida! – *bez traga!*

– Putuj do nevida! – viknu Nikola dignuv prst (*Šenoa*).

Treba primijetiti da su među iščezlim riječima čak i višeznačne riječi, koje su, poput priloga **navalice**, razvile sekundarna i druga značenja. A također i riječi koje su bile dijelom frazeološke sveze, kao na primjer riječ **něvid**. Iščeznuću izvornih hrvatskih riječi zabilježenih, srećom, u Benešićevu *Rječniku* valjalo bi, međutim, posvetiti zaseban rad i posebno vrijeme.

3. *Otkrih vašoj milosti cijeli svoj lopovski curriculum vitae, da stećem vaše pouzdanje* (*Šenoa*).

U susretu s tako osebnim i zapravo nesumjerljivim djelom kao što je Benešićev *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* teško je, u ovome trenutku možda čak i nemoguće s obzirom na njegove još neistražene dimenzije kojih značaj tek naslućujemo, ocijeniti istinsku vrijednost ovoga nesumnjivo velikog postignuća. U svakom slučaju može se reći da Benešićev otvoren pristup prema građi na kojoj je temeljio svoj *Rječnik* znatno nadilazi autore odnosno rječnike obilježene normativnim ograničenjima. Štoviše, čini se da se upravo u toj otvorenosti prema uzusu, doduše ne puka nego odabраниh književnih uzora, zrcali njegova posebna vrijednost i značaj. Ali i njegova sposobnost da bude pouzdanim svjedokom vremena koje odražava.

Literatura

- Andrić, Nikola, *Branič jezika hrvatskoga*, Pergamena, Zagreb, 1998. (pretisak 2. zdanja).
- Benešić, Julije, *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, sv. 1-12, Globus i JAZU, Zagreb, 1985-1990.
- Brodnjak, Vladimir, *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Školske novine, Zagreb, 1991.
- Kuna, Branko, „Benešićev Rječnik u kontekstu suvremenih hrvatskih jednojezičnika”, *Dani Julija Benešića*, zbornik radova I, Pergamena i Muzej grada Iloka, Zagreb, 2004., str. 95-103.
- Pranjković, Ivo, „Konceptija Benešićeva Rječnika hrvatskoga književnoga jezika”, *Dani Julija Benešića*, zbornik radova I, Pergamena i Muzej grada Iloka, Zagreb, 2004., str. 69-78.
- Rječnik hrvatskoga jezika*, LZ Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb, 2000.
- Samardžija, Marko, „Hrvatski i književni standardni jezik u vrijeme ekspresionizma”, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2004., 163-168.
- Samardžija, Marko, *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008.
- Vince, Zlatko, „Norma u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća”, *Jezik*, god. 30, br. 3, Zagreb, 1983., 65-96.
- Vince, Zlatko, „Povijest hrvatskoga književnog jezika s kraja 19. i početka 20. stoljeća”, *Jezik*, god. XXVI, br. 3, Zagreb, 1978/79., 76-88.

SUMMARY

Anja Nikolić-Hoyt

IN THE BACKGROUND OF A DICTIONARY

Based upon a long list of examples from Julije Benešić's *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* (Dictionary of the Croatian Literary Language from the [Croatian] Revival to Ivan Goran Kovačić), this article discusses the role of the dictionary as a social and historical testimony of the time in which it was created. The historical period (1835-1945) in which the corpus of Benešić's Dictionary was written is interesting for several reasons. First of all, it was a time characterized by significant changes, including systematization and stabilization of the Neoštokavian standard. This means that Benešić's Dictionary can bring to light different linguistic and non-linguistic trends in the history of the Croatian language, including the development of its distinctive identity as well as its common past with the Serbian language. Furthermore, today it is possible, taking into account the fact that Benešić's corpus continues until the mid-twentieth century (i.e. until the establishment of socialism), to attempt to reconstruct the lexical changes that the Croatian literary language went through from the beginning of the socialist regime until its breakdown in the 1990s. But it is also to some degree possible to illuminate the lexical changes that occurred during the period of the Independent State of Croatia (NDH).

Key words: *lexicography and lexicology; Dictionary of the Croatian Literary Language; Julije Benešić*